

วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

วรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้ จัดนำเสนอเป็น 3 ตอน ดังต่อไปนี้

คือ

ตอนที่ 1 ความหมายและลักษณะงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ตอนที่ 2 พระสงฆ์กับงานการศึกษา

ตอนที่ 3 เอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1 : ความหมายและลักษณะงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

นักการศึกษาได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนเอาไว้ต่าง ๆ กัน ดังปรากฏในบทความของ อรรถพร พงษ์วาท (2523 : 80 - 84) ดังนี้

เดวิด ไคลน์ และโทมัส บี. คีนิน (David Kline and Thomas B. Keenn) ให้ความจำกัดความว่า

"การศึกษานอกโรงเรียนเหมือนกับการศึกษาที่เรียกว่า การศึกษานอกระบบ การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาตลอดชีวิต การศึกษาเบ็ดเสร็จ คำเหล่านี้เป็นคำที่หมายถึง ชนิดของการศึกษาที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อเป็นทางเลือก หรือส่งเสริมการศึกษาในระบบโรงเรียน หรือเป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อช่วยปิดช่องว่างของประชาชนจำนวนมาก ซึ่งไม่สามารถรับบริการจากระบบการศึกษาในโรงเรียนได้อย่างเต็มที่ เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาในระบบโรงเรียนแล้ว การศึกษานอกโรงเรียนเป็นการศึกษาที่ยืดหยุ่นได้" ง่าย"

ดับเบิลยู สตีเวน แมคคอลล์ (W.Steen McCall) กล่าวว่า

"การศึกษาในโรงเรียนหมายถึง การศึกษาซึ่งแบ่งชั้นเรียนในโรงเรียน ภาคปกติ ส่วนการศึกษานอกโรงเรียนนั้น หมายถึง ประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งหลาย ซึ่งมีอยู่นอกระบบชั้นเรียนของโรงเรียนภาคปกติ นั้น ๆ การศึกษานอกโรงเรียนเป็นคำที่

มีความหมายกว้างขวางมาก หมายถึงการศึกษาทุกอย่าง การเรียนรู้จากพ่อแม่ การเรียนรู้จากประสบการณ์ การเรียนรู้จากเพื่อน การเรียนรู้จากสื่อสารมวลชน การเรียนรู้จากโรงเรียนผู้ใหญ่ การเรียนรู้จากการศึกษาฝึกอบรม การเรียนจากการเป็นสมาชิกกลุ่มหนุ่มสาว ฯลฯ

โรลแลน จี. พอลสตัน (Rolland G. Paulston) ให้คำจำกัดความเอาไว้ว่า

"คำว่า การศึกษาโดยทั่วไปหมายถึง การจัดระบบการเรียนการสอนที่จัดให้ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ การศึกษาในโรงเรียนหมายถึง การจัดการศึกษาที่จัดกันเป็นชั้นเรียนเป็นที่ยอมรับกันมาแต่เดิมว่า จะต้องเริ่มต้นกันจากชั้นประถม มัธยม และไปจบลงที่อุดมศึกษา ส่วนการศึกษานอกโรงเรียนนั้นก็เป็นการศึกษาที่ให้คำจำกัดความไว้อย่างหลวม ๆ เพื่อให้ครอบคลุมกิจกรรมในสังคมและกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และทักษะอื่น ๆ นอกกระบวนชั้นเรียนในโรงเรียนปกติ

เจมส์ อาร์. เชฟฟิลด์ และ วิคเตอร์ พี. ดีโอม (James R. Shelffield and Victor P. Deijomch) กล่าวว่า การศึกษานอกโรงเรียน เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางครอบคลุมการฝึกอบรมและการสอนนอกแบบชั้นเรียนในโรงเรียนเกือบทั้งหมด เริ่มตั้งแต่การเรียนรู้ของบุคคลแต่ละบุคคลจากพ่อแม่จากโรงเรียน โรงงาน ไปจนถึงการรณรงค์เพื่อให้ประชาชนทั้งชาติใคร่หนังสือ การศึกษานอกโรงเรียนควรจะเป็นวิธีการที่สนองความต้องการหลายอย่าง เช่น

1. เพื่อให้ผู้ที่ไม่มีโอกาสเรียนในระบบโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน
2. เพื่อให้ผู้จบการศึกษาจากระบบโรงเรียนแล้วได้มีโอกาสหาความรู้และการฝึกฝนเพิ่มเติมโดยเฉพาะสำหรับการที่จะไปประกอบอาชีพ
3. สำหรับช่วยให้ผู้ที่ปฏิบัติงานอยู่ ได้มีโอกาสศึกษาเพิ่มเติมประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน

โคล เอส. เบรมแบ็ค และ ทีโมธี เจ. ทอมสัน (Cole S. Bremberck and Timothy J. Thompson) ให้ความหมายไว้ว่า

"การศึกษานอกโรงเรียน หากจะให้คำจำกัดความที่ดีที่สุดก็จะเห็นว่าเป็น การศึกษาที่ก่อให้เกิดทักษะและความรูต่าง ๆ ที่เกิดนอกระบบโรงเรียนตามปกติ เป็นการ ผสมผสานของกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่มีมาตรฐานแน่นอน และดูเหมือนว่าไม่สัมพันธ์กันเลย โดยมีจุดมุ่งหมายไปสู่เป้าหมายนานับประการ การศึกษานอกโรงเรียนไม่เป็นการรับผิดชอบของ กระทรวงหนึ่งกระทรวงใดไม่ การบริหารและการควบคุมการศึกษานอกโรงเรียน กระจุกกระจายกันทั่วไปทั้งในฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายเอกชน งบประมาณและกำลังคนที่จะ เข้ามารายเพื่อดำเนินการ ตลอดจนผลที่ได้อาจจัดเป็นมาตรฐานแน่นอนไม่ได้ บางที่ การศึกษานอกโรงเรียนอาจถือได้ว่าเป็นระบบที่ "ไม่มีระบบ" ที่สุด ในประเทศกำลัง พัฒนาส่วนใหญ่แล้วบทบาทของการศึกษานอกโรงเรียนในการก่อให้เกิดทักษะต่าง ๆ ใน การสร้างอิทธิพลต่อทัศนคติของประชากรและในการหล่อหลอมค่านิยมทั้งหลายทั้งปวงนั้น มีความสำคัญเท่าเทียมกัน

ส่วนฟิลิป เอช. คูนส์ (Philip H. Coombs) (อ้างถึงใน อุนตา นพคุณ . 2519 : 2) ผู้เชี่ยวชาญของการศึกษาได้กล่าวว่า การศึกษา คือ การเรียนรู้ ไม่ว่าที่ไหน เมื่อไหร่ หรือด้วยวิธีการใด และจากแนวความคิดนี้เอง การศึกษาก็ จึงเป็นกระบวนการ การเรียนรู้สืบเนื่องตลอดตั้งแต่วัยแรกสุดของการ เป็นทารกจนถึงวัย ผู้ใหญ่ หรือที่เรียกว่า "การศึกษาคงตลอดชีวิต" ทั้งนี้โดยอาศัยวิธีการและแหล่งการ เรียนรูต่าง ๆ กัน

ลักษณะของงานการศึกษานอกโรงเรียน

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (2525 - 2529) ของ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2525 : 238) ได้กำหนด ให้ลดผู้ที่ไม่รู้หนังสือจากร้อยละ 14.5 ให้ลดลงจากร้อยละ 10.5 เพื่อให้ลดลง 1.5 ล้าน คน หรือลดจำนวนผู้ที่ไม่รู้หนังสือ จึงได้มีการรณรงค์เพื่อแก้ไขการไม่รู้หนังสือ ด้วย วิธีการส่งเสริมให้ประชาชนที่รู้หนังสืออาสาสมัคร เป็นผู้สอนคนไม่รู้หนังสือ การศึกษา นอกระบบโรงเรียนแบ่งประชากรเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มที่ไม่มีโอกาสทางการศึกษา และ กลุ่มที่พลาดโอกาสทางการศึกษา โดยมุ่งไปที่กลุ่มคนในชนบทเป็นสำคัญ ด้วยการขยาย

การจัดกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนในรูปแบบที่จะสามารถให้โอกาสแก่บุคคลอ
 เหนือคนอื่นมากขึ้น

ลักษณะของการจัดงานการศึกษาในระบบโรงเรียนตามที่กองแผนงานและ
 วิจัยของกรมการศึกษาเอกชนโรงเรียน (2527 : 1) ได้วางเอาไว้ เพื่อพัฒนา-
 ประชากรในชนบทเพื่อให้ความพร้อม ความรู้ ความเข้าใจ และความร่วมมือกับหน่วย
 งานของรัฐและเอกชนในการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของตนเอง ครอบครัว
 และชุมชนให้คนมีด้วยกัน 3 ประการ คือ

1. การให้ความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิต มุ่งให้ยูเรียนคิดเป็น แก้ปัญหา
 เป็น มีเครื่องมือในการประกอบอาชีพและรู้จักหาข้อมูลต่าง ๆ มาประกอบการตัดสินใจ
 การจัดกิจกรรมการศึกษาประเภทนี้ คือ การศึกษาผู้ใหญ่ แบบเบ็ดเสร็จ 3 - 4 การ
 รณรงค์เพื่อใหรู้หนังสือ

2. การให้บริการ ขอบูล ชาวสารที่ทันต่อเหตุการณ์เป็นการช่วยพัฒนา
 คุณภาพของคนให้สูงขึ้น กิจกรรมประเภทนี้ที่ทางกรมจัก เช่น การจัดที่อ่านหนังสือประจำ-
 หมู่บ้าน จัดห้องสมุดประชาชน จัดพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ ฯลฯ

3. การเพิ่มพูนความรู้และทักษะ วิชาใหม่ในการประกอบอาชีพเพราะ
 สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา วิทยาการใหม่ ๆ เกิดขึ้นเสมอ จึงต้องมีการ
 ให้ความรู้และทักษะเพิ่มเติมกับผู้ที่ประกอบอาชีพอยู่แล้วได้ประกอบอาชีพให้ดียิ่งขึ้น หรือ
 นำความรู้ใหม่ไปแสวงหาอาชีพอื่น ๆ ใหม่ กิจกรรมประเภทนี้ เช่น การจัดกลุ่มสนใจ
 การจัดชั้นเรียนวิชาชีพระยะสั้น การจัดรายการวิทยุ โทรทัศน์ ฯลฯ

อุดม เขียวกว้างศ์ (อ้างถึงใน วีรพันธ์ พักเงิน 2528 : 18) ได้ให้ทัศนะ
 เกี่ยวกับลักษณะการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนเพื่อตอบสนองของความต้องการของชาว
 ชนบทเอาไว้ว่า

1. เพื่อให้ยูที่ไม่มีโอกาสเรียนในระบบโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน
2. เพื่อให้ยูที่จบการศึกษาจากระบบโรงเรียนแล้วได้มีโอกาสหาความรู้
 และการฝึกฝนเพิ่มเติม โดยเฉพาะสำหรับการที่จะไปประกอบอาชีพ
3. เพื่อช่วยใหยูที่ปฏิบัติงานอยู่ได้มีโอกาสศึกษาเพิ่มเติม เพื่อเพิ่ม

ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน

ทวีป อภิสิตธี (2522 : 9 - 10) กล่าวถึงการศึกษานอกระบบโรงเรียน
เอาไว้ว่า

1. เพื่อให้ประชาชนที่มีใคอยู่ในระบบโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้
เพิ่มเติมในชั้นที่สูงขึ้น เป็นการสร้างสภาวะแวดล้อมของการเรียนรู้ที่เอื้อเอื้อกัน
ในการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง
2. เพื่อให้ประชาชนได้มีการศึกษาวิชาชีพและเพิ่มเติมความรู้ในการ
ประกอบอาชีพที่ตนปฏิบัติอยู่หรือในการที่จะเปลี่ยนอาชีพใหม่ตามความต้องการอันจะเป็น
ประโยชน์ในการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของตน ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ
3. เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์มากขึ้น
4. เพื่อส่งเสริมศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ

โกวิท วรพิพัฒน์ (2526 : 27 - 28) ให้หลักการสำหรับการจัดการ
ศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า

1. เพื่อให้ประชาชนมีปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร
เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค
2. เพื่อให้ประชาชนมีความมั่นคงในการดำรงชีวิตโดยเฉพาะในงานและ
ผลลัพธ์ที่เกิดจากงาน
3. ให้ประชาชนมีความมั่นใจว่าตนมีความรู้และทันต่อเหตุการณ์

วราง บัวศรี (อ้างถึงใน เกียรติชัย พงษ์พานิชย์ 2521 : 143) ได้
กล่าวถึงการศึกษานอกโรงเรียนที่ควรจัดให้แก่ประชาชนว่า

1. เพื่อสอนให้ประชาชนอ่านออก เขียนได้ ความรู้ไปกับการประกอบอาชีพ
2. เพื่อสอนด้านอาชีพศึกษาให้สามารถนำไปปรับปรุงงานอาชีพของตนเอง
เตรียมตัวให้พร้อมเพื่อการประกอบอาชีพต่อไป

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2525 : 45 - 46) มีนโยบายในการจัด
การศึกษานอกโรงเรียนว่า

1. จะเร่งรัดและสนับสนุนการศึกษาออกโรงเรียนทุกรูปแบบ เพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาตลอดชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เพื่อประโยชน์แก่ผู้ที่ไม่มีโอกาสรับการศึกษาระบบโรงเรียน
  2. จะเป็นการจัดการศึกษาด้านอาชีพระยะสั้นที่จะเสริมให้ผู้เรียนมีความสามารถนำมาใช้ในการประกอบอาชีพได้ด้วยตนเอง
  3. เพื่อปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และความมั่นคงของชาติ โดยสอดแทรกไปกับการอบรมวิชาชีพต่าง ๆ ให้เหมาะสมและมากยิ่งขึ้น
- จะเห็นได้ว่างานการศึกษาออกโรงเรียนนั้นเป็นไปเพื่อพัฒนาคุณภาพของคนให้ดีขึ้น ซึ่ง ทงอยู่ แก้วไทรชะ (2526 : 150) ได้กล่าวถึงพุทธศาสตร์ในการพัฒนาคน โดยกระบวนการของการศึกษาออกโรงเรียนไว้ดังนี้

1. พัฒนาคนใหม่ทักษะในการแสวงหา หรือรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้ประกอบในการตัดสินใจ แก้ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิต ทักษะเหล่านี้ได้แก่ การอ่าน เขียน คณิตศาสตร์ และทักษะในการคิดเป็นแก้ปัญหาเป็น ฯลฯ
2. พัฒนาคนให้สามารถติดตามแสวงหาศึกษาค้นคว้าข่าวคราวการเคลื่อนไหวการเปลี่ยนแปลงของสังคม แหล่งวิทยาการและทรัพยากรท้องถิ่น แนวคิดและนโยบายในการพัฒนาท้องถิ่น
3. พัฒนาใหม่ทักษะความสามารถในการทำงานทั้งด้านอาชีพส่วนตัวและการทำงานเพื่อชุมชน

โดยสรุปแล้วงานการศึกษาออกโรงเรียนเป็นงานที่ให้การศึกษาโดยตรงแก่ประชาชนที่อยู่นอกโรงเรียนนับตั้งแต่เด็กจนถึงอายุชัย ลักษณะของงานการศึกษาออกโรงเรียนเป็นไปในรูปแบบต่าง ๆ โดยคุณภาพของคน มีการฝึกอบรมวิชาชีพ การแก้ไขความไม่รู้หนังสือ สุขภาพอนามัย รายได้และความเป็นอยู่ของชีวิตประจำวัน มีการจัดตั้งศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนประจำจังหวัดกระจายทั่วประเทศและปฏิบัติงานครอบคลุมในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด รัฐบาลให้ความสำคัญต่องานการศึกษาออกโรงเรียนมากขึ้น แต่การจัดการศึกษาออกโรงเรียนจะช่วยพัฒนาคุณภาพประชาชนคนไทย โดยเฉพาะในชนบทให้มีความเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศ

ตอนที่ 2 : พระสงฆ์กับการศึกษา

สถาบันพระพุทธศาสนาได้มีบทบาทเกี่ยวข้องกับคนไทยมาเป็นเวลานาน ดังพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคว้ามหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ (2502 : 7) ที่ว่า ประชาชนคนไทยนับถือพุทธศาสนาเป็นเวลานานแล้วตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุโขทัย คือ ประมาณพุทธศักราช 237 จนพุทธศาสนาได้กลายมาเป็นศาสนาประจำชาติ หลอหลอมเป็นการดำเนินชีวิตคนไทย วัฒนธรรมต่าง ๆ อิทธิพลของหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ได้หยั่งรากฝังลึกลงในชีวิตจิตใจของคนไทย อันจะดูได้จากประเพณีต่าง ๆ เช่น วิถีชีวิต พฤติกรรม นิสัยใจคอ วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ

ปัจจุบันนี้แม้สังคมไทยจะมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในด้านวัตถุและจิตใจก็ตามที่ พระสงฆ์และวัดยังคงมีหน้าที่รับภาระของสังคมอยู่ตลอดไป เพราะหลักธรรมของพุทธศาสนาได้กลายมาเป็นหลักสำคัญของวัฒนธรรมไทย นอกจากนั้นพระสงฆ์ยังมีหน้าที่ผูกพันทางสังคมทั้งในหลักธรรมและคุณธรรม ดังที่พระราชวรมนูณี (ประยูร ปรียุตโต) (2509 : 12) สรุปไว้ว่า พระสงฆ์มีหน้าที่ดูแลความผูกพันของสังคม อันเกิดจากองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

1. ในการดำรงชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านถวาย
2. สถานะและเหตุการณ์ทางสังคม ขอมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญ

สมณธรรม

3. โดยคุณธรรม คือ เมตตากรุณา จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นในพันทุกข์

ลักษณะของสังคมไทย วัด เป็นส่วนหนึ่งของสังคม และเป็นศูนย์กลางของสังคมด้วย คนไทยทุกคนเกิดมาเป็นชาวพุทธโดยไม่รู้ตัวในสังคมไทยทุกหน่วยย่อย แต่ละหมู่บ้านมีวัดเป็นของตนเอง วัดจึงเป็นเครื่องรวมสังคมย่อยเข้าเป็นหน่วยเดียวกัน วัดมีบทบาทมากในอดีต ซึ่งพระราชวรมนูณี (2527 : 205 - 206) ได้อธิบายถึงบทบาทและหน้าที่ของวัด พอสรุปได้ดังนี้

1. เป็นสถานศึกษาสำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระรับการศึกษาอบรมทางศีลธรรม และการเรียนวิชาต่าง ๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้น

2. เป็นสถานสงเคราะห์ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิต อยู่ และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ซัดสนมาอาศัยวัด
3. เป็นสถานพยาบาล ที่แจกจ่ายพวกยากไร้มาผู้เจ็บป่วย
4. เป็นที่พักคนเดินทาง
5. เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ หย่อนใจ หาความรู้เพิ่ม
6. เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาล และนทรสพตาง ๆ สำหรับชาวบ้าน

ทั้งหมด

7. เป็นที่ไกลเกลียดชังพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก่ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่าง ๆ
  8. เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ เป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์
  9. เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของไว้ซึ่งชาวบ้านจะได้อิงรวมกันเพื่อมีงานวัด หรือขอยืมไปใช้เมื่อคนมีงาน
  10. เป็นศูนย์กลางการปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านมักจะเรียกลูกบ้านมาประชุมกันบอกแจ้งบงการต่าง ๆ
  11. เป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือให้บริกรรมด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคน ในระยะต่าง ๆ ของทุกชีวิต
- วัดจึงกลายเป็นทุกอย่างของสังคม ดังนั้นพระสงฆ์จึงต้องมีบทบาทและหน้าที่มากขึ้น พระสงฆ์ในสังคมสมัยก่อนถือว่าเป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาต่าง ๆ เห็นชาวบ้านจึงสามารถเป็นที่ปรึกษาปัญหาต่าง ๆ ให้กับชาวบ้านได้ ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านและพระสงฆ์จึงเป็นไปอย่างใกล้ชิด

สถานศึกษาของชาวบ้านไทยสมัยก่อน มีวัดเป็นศูนย์กลางซึ่ง พระราชวรมุนี (ประยูร ปรยุตโต) (2517 : 48) กล่าวว่า วัดทำหน้าที่ให้การศึกษาค้นคว้าตลอดชีวิตแก่สมาชิกทุกคนในชุมชน ซึ่งเด็กเหล่านั้นจะเข้ามารับการศึกษารูปของกิมยวัดข้าง หรือบางทีก็เข้ามาบวชเป็นสามเณร พระภิกษุ แล้วแต่กรณี ต่อมาได้กลายเป็นประเพณีสำคัญของไทย ดังพระนิพนธ์เกี่ยวกับประเพณีการบวชเรียนของสมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ (2502 : 25) ที่ว่า

"ในสมัยกรุงศรีอยุธยาการบวชเรียนถือเป็นประเพณีว่า ผู้ชายทุกคนควรจะ
ต้องบวชเรียน เป็นเหตุให้มีพระภิกษุสงฆ์มากมายขึ้นหลายเท่า ... อีกประการหนึ่ง
เมื่อประเพณีการบวชเรียนแพร่หลายย่อมมีผู้บวชแต่ตัวคราว โดยมากถือเอาการศึกษา
เป็นสำคัญของการบวช การเล่าเรียนจึงได้เจริญขึ้นตามวัด วัดจึงเป็นที่ศึกษาสถาน"

เสฐียรโกเศศ (2510 : 135 - 6) ได้เขียนไว้ในหนังสือ "ชีวิตชาวไทย
สมัยก่อน" อันแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชีวิตชาวบ้านว่า

"เด็กผู้ชายลูกชาวบ้านถ้าไม่มีเหตุขัดข้องอย่างไร พ่อแม่ก็นำไปฝากเป็น
ลูกศิษย์พระ เพื่อจะได้มีโอกาสเล่าเรียนเขียนอ่านหนังสือและศึกษาพระธรรมวินัยเบื้องต้น
ไปในตัว ครั้นเด็กนั้นเจริญวัยขึ้น ถ้าไม่มีเหตุจำเป็นต้องกลับบ้านเพื่อช่วยพ่อแม่ทำมา-
หากินก็บวชเป็นสามเณรศึกษาพระธรรมวินัยต่อไป เมื่ออายุครบ 20 ปีบริบูรณ์แล้วก็
อุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์เพื่อสืบต่อศาสนา ถ้าวางงานหนอยต้องช่วยงานของวัด เช่น
ซ่อมแซมของวัดบ้าง เป็นเสมียนบ้าง เป็นหมอบ้าง ทำงานที่มีความชำนาญ เมื่อสึกออกมาก็
กลายเป็นอาชีพติดตัวไปก็มี ทั้งชาวบ้านก็นิยมชมชอบ"

หากจะกล่าวถึงการศึกษาของไทยตั้งแต่อดีต ถึง สมัยสุโขทัยอันเป็นยุคเริ่ม
แรกที่มีตัวอักษรไทยนั้น จะพบว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงเป็นกษัตริย์ที่ใฝ่การศึกษา
แก่ประชาชนด้วยพระองค์เองและในวันพระพระองค์ยังทรงนิมนต์พระสงฆ์มาสั่งสอน
ประชาชนด้วย ดังในศิลาจารึก (2467 : 57) ว่า

"... อันเดือนดับเดือนออกแปดวัน วันเดือนเต็มบ้าง แปดวัน ฟุ้งปู่ครูเณร
มหาเถรขึ้นนั่งเหนือชะครหิน สวดธรรมแกอุปาสกฟุ้งทวย จำที่ล..."

ทางด้านการศึกษา นั้น พงอินทร์ ศุขขจร (2515 : 9 - 11) ได้กล่าวว่า
การศึกษาของคนของสมัยสุโขทัย น่าจะเน้นหนักไปทางด้านพลศึกษาเป็นการเรียนของ
ลูกผู้ชายเพื่อเป็นกำลังของชาติ ในด้านพระพุทธรูปศาสนาจะน้อย ส่วนการอาชีวศึกษา
คงสอนภายในตระกูลเท่านั้น ด้านจริยศึกษาก็อบรมสั่งสอนกันตามธรรมเนียมที่เกยถือ
กันมาดั้งเดิมมาแต่เดิม สอดคล้องกับที่ บุญเจ้า อวดประดิษฐ์ (2505 : 1) กล่าวว่า
การศึกษาแต่เดิมมาโดยทั่วไปตกอยู่ที่วัดเป็นการจัดกันเองโดยอาศัยพระกับประชาชน

รวมมือกัน โดยฝ่ายชายเท่านั้นที่มีโอกาสเรียนหนังสือ หญิงต้องอยู่กับบ้านเรียนการฝีมือ และการครัว ส่วนการอาชีวะศึกษาก็เรียนกันภายในครอบครัว หรือตามท้องถิ่นเป็นการ เล่าเรียนแบบสืบตระกูล

ดวงเดือน พิศาลบุตร (ม.ป.ป. : 3) กล่าวว่า ในสมัยสุโขทัยนั้นเน้น ในด้านการอบรมสั่งสอนศีลธรรม และข้อพึงปฏิบัติในการเป็นพลเมืองดีทั้งหญิงและชาย แต่จักรกร ทั้งเกษมสุข (2525 : 33) เสนอแนวความคิดว่า การศึกษาของคนในสมัย- สุโขทัยกับการครองชีวิตเป็นเรื่องเดียวกัน การศึกษาคือชีวิต การศึกษาคือการแก้ปัญหา การจะเข้าใจสภาพการจัดการศึกษาในสมัยสุโขทัย จึงต้องอาศัยข้อมูลจากกิจกรรม ความต่าง ๆ ของคนสุโขทัย ซึ่งพอจำแนกการศึกษาได้ 2 สาย คือ สายฆราวาสมี 2 ด้าน คือ ด้านอาชีพ ศึกษาและเรียนรู้ในครอบครัว จากพ่อแม่เครือญาติ ด้านความ- ประพฤติศึกษาและปฏิบัติธรรมของพระพุทธองค์ มีพระสงฆ์เป็นผู้สั่งสอนอบรมและมีวัดเป็น ศูนย์กลางการศึกษาอบรม อีกสายหนึ่งคือ สายบรรพชิต คือการศึกษาของพระสงฆ์มีการ ศึกษาพระไตรปิฎกอย่างลึกซึ้ง

หลักฐานเอกสารของกระทรวงศึกษาธิการ (2507 : 1 - 2) กล่าวว่า "... รัฐและวัดรวมกันเป็นศูนย์กลางแห่งประชาคม กิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐและวัดย่อม เป็นการสอนประชาชนไปในตัว วิद्याที่เรียนคือภาษาบาลีและวิสามัญชั้นต้น สำนักเรียน มี 2 แห่ง แห่งหนึ่งคือวัด เป็นสำนักเรียนของบรรดาบุตรหลานขุนนางและราษฎรทั่วไป มีพระเจี๊ยะชาฎกภาษาบาลีเป็นครูสอน ... อีกแห่งหนึ่งคือ "สำนักราชบัณฑิต" ซึ่งสอน แดเฉพาะเจ้านายและบุตรหลานข้าราชการเท่านั้น"

ดังนั้นถ้าจะสรุปการจัดการศึกษาในสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี แล้วคงจะ สอดคล้องกับแนวคิดของ พงษ์อินทร์ สุขขจร (2515 : 30 - 31) ที่กล่าวไว้บาง- ชัดเจนว่า

1. ด้านจริยศึกษา มีการสอนศีลธรรมจรรยาโดยยึดพระพุทธศาสนาแบบ หินยานเป็นหลัก พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้สั่งสอน สถานศึกษาที่สำคัญคือ สำนักสงฆ์หรือวัด เป็นการสอนเน้นหนักไปในทางปฏิบัติ

2. คานการศึกษามีการสอนวิชาสำหรับลูกผู้ชายไว้เป็นเครื่องป้องกันตัว และไว้ใช้ในเวลาเกิดศึกสงคราม ในสมัยสุโขทัยผู้ชายทุกคนต้องเป็นทหาร การหัดวิชาของลูกผู้ชายมักแสวงหาผู้มีฝีมือในทางนี้เป็นครูผู้สอน ส่วนผู้เป็นเจ้านาย คงศึกษากันในราชสำนัก

3. คานพุทธิศึกษา ส่วนใหญ่ศึกษาจากวัด มีพระภิกษุเป็นผู้สอนอ่านเขียนภาษาไทย ภาษาบาลี และวิชาความรู้เบื้องต้น

4. คานหัตถศึกษา ส่วนใหญ่ศึกษาภายในบ้านกับพ่อแม่ หรือในวงศ์ตระกูลของตน ส่วนผู้หญิงก็ได้รับการอบรมเกี่ยวกับกิจการบ้านเรือน การทำอาหาร การช่าง-ฝีมือ เช่น การเย็บปักถักร้อย การประดิษฐ์ดอกไม้ การทอผ้า

ฉะนั้นการจัดการศึกษาในสมัยสุโขทัย วัดและพระสงฆ์มีส่วนร่วมในการให้การศึกษแก่ประชาชนและกุลบุตรด้วย

ต่อมาในสมัยอยุธยาการศึกษาส่วนใหญ่จะจัดกันที่วัด โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้สอน เนื่องจากว่าสมัยนี้ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ข้าราชการ และชาวบ้านนิยมการสร้างวัด ดังพระนิพนธ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระราชทานภาพ (2520 : 50) ว่า

"...กรุงศรีอยุธยาขึ้นตั้งแต่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมา ... ไม่ว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์หรือขุนรฐาปะพอ มักสร้างวัดไว้ประจำตระกูล จนมีคำกล่าวขานว่า "เมื่อบ้านเมืองดี เขาสร้างวัดให้ลูกเล่น" และปรากฏว่าการศึกษามิฉะนั้นมิใช่วัดเป็นสถานศึกษาควย..."

เพราะความนิยมสร้างวัดนี้เอง ทำให้วัดเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว สังคมไทยจึงมีความสัมพันธ์กับวัดอย่างใกล้ชิด ดังนั้น วัดจึงได้กลายเป็นสถานที่ให้การศึกษอย่างสมบูรณ์ ในสมัยอยุธยาเอง หลักฐานที่ชี้ให้เห็นชัดว่าวัดคือศูนย์กลางการศึกษา ได้มีการบันทึกไว้ในจดหมายเหตุลาลูแบร์ เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ใน พ.ศ. 2230 - 2231 (2510 : 261 - 262) ได้เล่าถึงการจัดการศึกษาของไทยในสมัยนั้นว่า

"...เมื่อได้เลี้ยงบุตรมาเติบโตใหญ่ถึงอายุ 7 หรือ 8 ขวบแล้วชาวสยาม

จะส่งบุตรของตนให้ไปอยู่ที่วัดกับพระภิกษุสงฆ์ พระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์ในวัดสอนอนุชน
รุ่นเหล่านี้ให้รู้จักอ่านและนับจำนวนตัวเลขเป็นสำคัญ แต่ไม่มีการสอนพงศาวดาร
กฎหมาย และศาสตร์อื่น ๆ ควย...”

เซอร์จอห์น บาวริง (Sir John Bowring) อัครราชทูตอังกฤษซึ่ง
เข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญากับไทย ในรัชสมัยของสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (อ้างถึงใน
รอง ศยามานนท์ กับคณะ 2507 : 5) ได้กล่าวว่

“...การศึกษาตั้งแต่การโกนจุก เด็กผู้ชายถูกส่งไปอยู่วัด เรียนอ่าน
เรียนเขียน บทคำสอนศาสนาจากพระ พระได้รับมอบหมายให้จัดการศึกษาและโรงเรียน
อยู่วัดกับวัด ย่อมเป็นธรรมชาติอยู่เองที่การสอนให้รู้คำสั่งสอนและประกอบพิธีกรรมทาง
พุทธศาสนาเป็นส่วนสำคัญมากของระบอบการศึกษาเมืองไทย...”

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การศึกษาในค่านิยมของไทยสมัยก่อนเป็นการศึกษาใน
วิชาพื้นฐาน คือ อ่าน เขียน และเลข ซึ่งถ้าจะประเมินผลในแง่ของความสำเร็จทาง
การศึกษาที่วัดให้กับเด็กไทยในค่านิยมหนังสือคงไม่ไฉนมากนัก เพราะเด็กที่นำไป
ไว้ที่วัดจะได้รับการสอนหนังสือวันละเล็กน้อยเท่านั้น และบางวันอาจจะไม่ได้สอนเลย
ก็ได้ จากบันทึกของสังฆราชปาลเสถียร (2506 : 206) พบว่าเด็กที่อยู่วัดนานถึง
8 - 10 ปี จะมีเพียง 20 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นที่อ่านหนังสือออก และ 10 เปอร์เซ็นต์
เท่านั้นที่เขียนหนังสือได้

แต่ถ้าพิจารณาในแง่วัตถุประสงค์ของการศึกษาแล้วนับว่าวัดประสบผลสำเร็จ
เพราะเป้าหมายของการศึกษาสมัยนี้มุ่งศึกษาในพระพุทธรักษาและเป้าหมายของเด็กชาย
ไทยในการเข้ามาเล่าเรียนในวัดก็เพื่อศึกษาหาความรู้เบื้องต้นก่อนจะบวชเป็นพระภิกษุ
เมื่ออายุครบ 20 - 21 ปีต่อไป วัตถุประสงค์ในการศึกษาของไทยดังกล่าวเห็นได้ชัดจาก
พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯ (อ้างถึงใน อัจฉรา
กาญจนมัย 2523 : 132) ในการจัดการให้มีการสอนหนังสือเด็กไทยในวัดตามหัวเมือง
ทั่วราชอาณาจักรในสมัยพระองค์ว่า เป็นเพราะกลัวเด็กไทยจะมาจะทางจากศาสนาทรย้า
ว่า การหัดให้รู้จักอ่านออกเขียนได้ไม่ไฉนเป็นเครื่องหลอหลอนหรือชั่ว แต่เป็นวิธีการที่จะ
เรียนเรื่องความดี ความชั่ว ได้คล่องขึ้นเท่านั้น

กระบวนการศึกษาเล่าเรียนในสมัยก่อน คือ รั้วโกสสินทร์ตอนต้นจนถึง สมัยรัชกาลที่ 5 นั้น พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) (2505 : 13 - 15) ได้กล่าวไว้ในหนังสือโบราณศึกษาว่า

"...เกี่ยวกับเด็กชายไทยที่มาอยู่วัด ถ้าเป็นก้นหวัดจะเป็นผู้ที่อายุ 7 - 8 ขวบ จนถึง 20 - 21 ปี จัดเป็น 2 ประเภท คือ พวกที่อยู่ประจำและไปกลับ เป็นพวกมูลศึกษาชั้นแรก ... ส่วนสามเณรนั้นมักเป็นศิษย์วัดที่มีความรู้อ่านออกเขียนได้มาก่อน เมื่ออายุประมาณ 11 - 13 ปี จึงโกนจุก แล้วบรรพชาเป็นสามเณร เพื่อศึกษาต่อไปจากชั้นมูลศึกษา ... สถานที่ศึกษาเล่าเรียนในวัดคือ หอฉัน หอศาลมนต์ ศาลาการเปรียญ กุฏิ และวิหาร ... การจัดการบริหารภายในวัดนั้น ครูใหญ่ คือ สมภารวัด เป็นผู้เขี่ยวชาญทั้งภาษาไทย และภาษาบาลีแทบทุกองค์ ครูรองคือขรัว (พระสงฆ์ที่มีอายุมาก) และพระลูกวัดหรือครูสามัญ การเรียนการสอนไม่เป็นระบบ เป็นโรงเรียนตามอำเภอใจ"

ลักษณะการเรียนเรียกว่า "มาติกาการศึกษา" คือ การเรียนของนักเรียน ไม่ได้กำหนดเวลาไว้เป็นการแน่นอน การสอนวิชาต่าง ๆ ก็จะไม่ปะปนกัน หากเรียนเลขก็เรียนเลขล้วน ๆ หากเรียนหนังสือก็เฉพาะแต่หนังสือ ส่วนวิธีการเรียนก็จะเป็นไปดังที่ เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวไว้ใน "ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน" (2510 : 134) ว่า

"...วิธีการเรียนใช้วิธีท่องจำ โดยมีพระสงฆ์เขียนให้บนกระดานและเมื่อท่องได้แล้วก็จะลบและท่องตัวใหม่เรื่อยไป ในการอ่านท่องอ่านออกเสียงดัง ๆ ส่วนอุปกรณ์การเรียนก็มีเพียงกระดานดำ ไม่บรรทัด และดินสอที่ปั้นเองด้วยดินเหนียว..."

สภาพการจัดการศึกษาของไทยเป็นเช่นนี้จนมาถึงสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เหตุการณ์บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยเฉพาะการคุกคามของมหาอำนาจทางตะวันตกอันจะเกิดอันตรายอย่างใหญ่หลวงสำหรับประเทศไทยบ้านเมือง จึงเป็นผลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจำต้องปรับปรุงบ้านเมืองในแทบทุกด้าน ทั้งการเมือง การปกครอง การทหาร การศึกษา ฯลฯ จากการปรับปรุงการศึกษาในคราวนี้เองทำให้ระบบการศึกษาและระบบโรงเรียนตามแบบใหม่ ได้เข้ามามีบทบาทในการปฏิรูปการศึกษาของไทย การศึกษาเริ่มมีระบบ ระเบียบแบบแผน มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาทำหน้าที่โดยเฉพาะ แต่อย่างไรก็ตามโรงเรียนนั้นก็ไม่สามารถ

แยกตัวจากวัดไผ่ดงปรากฏในประวัติกระทรวงศึกษาธิการ (2495 : 20) ความว่า

"...ในปี พ.ศ.2414 รัฐได้ยื่นมือเข้าบริหารจัดการในการศึกษาของประชาชน โดยมีการตั้งโรงเรียนแห่งแรกของประเทศไทยในเขตพระบรมมหาราชวัง และออกประกาศให้วัดเปิดการสอนแก่เด็ก ๆ ในท้องที่ของตน ... และในปี 2427 มีการตั้งโรงเรียนขึ้นตามวัดหลายแห่งทั้งในกรุงและหัวเมือง ..."

การที่ทางราชการยังต้องพึ่งพาอาศัยวัดอยู่นั้น กูวากคำปรารภของพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) (อ้างถึงใน วุฒิสัย มูลนิธิ 2516 : 193) ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ สมัยรัชกาลที่ 5 มีความหนักใจมากในเรื่องการขาดแคลนงบประมาณและบุคลากรที่เชี่ยวชาญในการสอนจึงจำเป็นต้องตั้งวัด และพระภิกษุสงฆ์ให้ช่วยเป็นครูสอนในโรงเรียนประถมศึกษา

ก็จะเห็นได้จากประวัติกระทรวงศึกษาธิการ (2495 : 63) ทำให้ทราบรายละเอียดว่าใน พ.ศ.2435 มีการตั้งโรงเรียนมูลศึกษาขึ้นในวัดทั้งในกรุงและหัวเมือง โดยเจ้าอาวาสเป็นผู้จัดการให้พระภิกษุสงฆ์สอนศิษย์ในวัด ต่อมาการศึกษาของไทยเปลี่ยนแปลงไปตามโครงการการศึกษา พ.ศ.2414 (วุฒิสัย มูลนิธิ 2516 : 148) ชื่อที่นำสังเกต คือ หลักสูตรชั้นต้นด้วย จรรยา แล้วเดินตามแนวแผนการศึกษาที่มุ่งเน้นโดยมาก ในระยะนั้น (กรมวิชาการ 2504 : 21 - 22) คณะสงฆ์มีส่วนช่วยเหลือในการขยายการศึกษาตามหัวเมืองเป็นอย่างมาก โดยมีนโยบายให้พระภิกษุสงฆ์ตั้งสอนกุลบุตรให้ตั้งอยู่ในธรรมปฏิบัติ และมีความรู้คานหนึ่งสี่อด้วย

ใน พ.ศ. 2464 มีพระราชบัญญัติประถมศึกษาใช้บังคับแก่เด็กอายุระหว่าง 7 - 14 ปี ให้เข้าโรงเรียนโดยมีผลบังคับใช้ทั่วประเทศ เมื่อปี พ.ศ.2478 ทำให้มีจำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้น และวัดจำนวนมากต้องดัดแปลงศาลาเป็นโรงเรียนประชาบาล ตามรายงานกระทรวงศึกษาธิการ (2474 : 1 - 7) ระบุไว้ว่า

"ปี พ.ศ.2474 มีโรงเรียนที่ดำเนินการโดยวัดเป็นจำนวนถึง 4,688 แห่ง หรือร้อยละ 85.6 และมีโรงเรียนชั้นประถมศึกษาที่อยู่ในวัด 4,911 โรงเรียน หรือร้อยละ 71.3"

ในระยะเวลาแห่งการขยายตัวเช่นนี้ พระภิกษุสงฆ์ เป็นผู้ดำเนินการสอน โดยตลอด

ต่อมาบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในฐานะเป็นครูลดลงเป็นลำดับ เมื่อโรงเรียนฝึกหัดครูของกรมศึกษาธิการสามารถผลิตครูและส่งไปสอนตามโรงเรียนในวัดตามหัวเมืองได้มากขึ้น ธรรมชาติที่ได้รับการฝึกฝนอบรมในวิชาครูโดยตรงได้เข้ามาทำหน้าที่แทนพระสงฆ์ นโยบายการศึกษาของชาติได้เปลี่ยนมาเป็นแบบสากลอันเป็นระเบียบวิธีการทางการศึกษาสมัยใหม่ ซึ่งจำเป็นต้องใช้ผู้ที่มีความรู้และทักษะในการสอนตามหลักวิชาสมัยใหม่ที่พระสงฆ์ไม่มีความรู้และความถนัด

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะได้มีการแยกหน้าที่การศึกษาออกไปจัดโดยฝ่ายทางบ้านเมืองและมีระบบโรงเรียนเกิดขึ้น พระสงฆ์ยังคงให้ความสนับสนุนด้านการศึกษาอย่างเต็มที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบท พระสงฆ์ยังสามารถช่วยเหลือทางราชการ โดยได้รับการอาราธนาเข้าช่วยสอนในโรงเรียนประชาบาลที่ห่างไกลความเจริญ การคมนาคมไม่สะดวก ซึ่งโรงเรียนดังกล่าวยังขาดแคลนครู แม้แต่ในตัวเมืองเองก็ยังมีข้อปรากฏอยู่ให้เห็นในปัจจุบันคือ การที่โรงเรียนชายหลายแห่งยังคงอาศัยสถานที่ของวัด และชื่อโรงเรียนมักขึ้นต้นด้วยคำว่า "โรงเรียนวัด" เช่น โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ โรงเรียนวัดมกุฏกษัตริยาราม โรงเรียนวัดนวลนรดิศ เป็นต้น การที่โรงเรียนเหล่านี้ดำเนินการมาได้ครบถ้วนทุกวันนี้ เป็นเพราะได้รับการอุปถัมภ์จากพระสงฆ์ทั้งสิ้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว ปัจจุบันนี้แม้ว่าพระภิกษุสงฆ์จะได้อลดบทบาททางด้านการศึกษาลงมาไม่เหมือนสมัยโบราณ แต่พระภิกษุสงฆ์ก็ไม่เคยเพิกเฉยหรือหยุดกระทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับการให้การศึกษากิจการบริการแก่สังคมแต่อย่างใด

ตอนที่ 3 : เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และงานทางการศึกษามีดังนี้

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2523 : 16 - 18) ได้จัดโครงการอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน ในจังหวัดสุพรรณบุรี อุดรธานี พะเยา เชียงใหม่ ปราชญ์ภูมิอุบลราชธานี สงขลา ยะลา พังงา กระบี่ สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราชและราชบุรี

ผู้ให้การอบรมคือพระนิสิตจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและพระสงฆ์ในท้องถิ่น กิจกรรม
 ที่ทำในการให้การอบรมได้แก่ บวชสามเณร แนะนำการศึกษาในท้องถิ่น อบรมประชาชน
 ในด้านศีลธรรมและส่งเสริมอาชีพ ส่งเสริมและฟื้นฟูประเพณีที่ดีปะ วังนธรรมประจำ
 ท้องถิ่น ผลจากการจัดโครงการพบว่าสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเด็กให้เป็นไป
 ในทางสร้างสรรค์

ปรีชา ศรีสวัสดิ์ (2523 : 94) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ทางคาน
 การศึกษาพบว่าสถานการณ์การศึกษาที่สำคัญที่สุดของ ชาวบ้านคือวัด ซึ่งการศึกษาดังกล่าว
 หมายถึงการศึกษาต่อเนื่อง และการศึกษานอกระบบ เนื่องจากวัดเป็นศูนย์กลางของ
 ทุกอย่างในชุมชน เช่น วัดในอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ได้มีการจัดตั้งศูนย์เด็กเล็ก
 ขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือและให้การศึกษารอบแวกเด็ก สิ่งเด็กจะได้รับมากที่สุดคือ ความรู้
 และศีลธรรมจรรยา ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นมากแก่เยาวชนไทยในปัจจุบัน

พรพิมล วรดิถ (2525 : 39 - 49) ได้ทำการศึกษางานที่พระครู-
 มงคลทีละวงษ์ เจ้าคณะอำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ ได้ดำเนินการอยู่ทางคาน
 ให้การศึกษาแก่พระภิกษุ - สามเณร เยาวชนและประชาชน โดยแยกออกเป็นดังนี้

1. จัดตั้งสำนักพระปริยัติธรรมที่วัดคัมภีราราม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
 ของนี้มีพระภิกษุและสามเณร เข้ารับการศึกษารวม 200 รูป
2. จัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย จัดที่วัดคัมภีราราม จังหวัดเชียงใหม่
 โดยจัดตั้งแต่ พ.ศ.2499 หลักสูตรของโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย ได้แก่ การสอน
 พุทธศาสนาเบื้องต้น โดยพระครูมงคลทีละวงษ์และพระภิกษุอื่น ๆ อีกหลายรูปเป็นผู้สอน
 รับนักเรียนซึ่งกำลังเรียนกันประปรายถึงระดับอุดมศึกษา ทั้งนี้เพราะพระครูมงคลทีละวงษ์
 เห็นว่า นักเรียนนักศึกษาควรเข้าใจธรรมเบื้องต้นเอาไว้ เพื่อจะได้ดำรงตนเป็นคนดี
 ประพฤติปฏิบัติชอบ
3. จัดตั้งสถานพือบรมเด็กก่อนวัยเรียน จังในปี พ.ศ.2522 ในวัดที่
 อำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ โดยวัดจะรับเด็กตั้งแต่ 3 - 5 ขวบเข้ามาไว้ใน
 ความดูแล การสอนเด็กจัดทำอย่างง่าย ๆ คือให้เด็กรู้จักเคารพธงชาติ ไหว้พระสวดมนต์
 และสอนให้ทำสมาธิ โดยพระและภุพี่เลี้ยงเป็นผู้สอน

4. จัดให้การศึกษาก่อประชาชนโดยจัดเป็นโครงการให้ความรู้และให้ความรู้
 ความรู้ขึ้นไปไว้ให้เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพ เป็นการเพิ่มรายได้ให้กับตนเอง
 และครอบครัวเช่น โครงการสิ่งทอสร้างอาชีพให้สตรี เป็นอบรมที่วัดคอยสะเกิด เริ่มใน
 พ.ศ.2519 หลังจากโครงการนี้ดำเนินไปได้ถึงปี พ.ศ.2522 มูลนิธิเอเชียมาขอทุน
 และให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุน ก็นั้นเปิดอบรมวิชาชีพสิ่งทอ เช่น ทอผ้าขาวมา
 ทอกระสอบป่าน ผ้าปูโต๊ะ ผ้าเช็ดหน้า ผ้าตัดเสื้อ ผ้ายกดอกคอยสะเกิด ฯลฯ มีผู้จบไป
 แล้ว 10 กวาร์น นางเพ็ญทิพย์ สอาดล้วน อยู่หมู่ 8 บ้านลวงใต้ ต.เชิงคอย ได้ให้
 สัมภาษณ์กับวารสารเศรษฐกิจและสังคมว่า "ความรู้ที่หลวงพ่อบริจาคให้สามารถหารายได้จาก
 การรับทอผ้าฝ่ายที่บ้าน ได้ถึงวันละ 35 บาท นอกจากนั้นลูกชายยังได้ไปเรียนที่โรงเรียน
 พุทธศาสนาวินิจฉัยอีกด้วย"

ผลงานของพระครูมงคลวิลาสก็ยังมีอีกมาก โดยเฉพาะทางด้านการศึกษา
 ชุมชนนับได้ว่าท่านเป็นบุคคลที่สมควรจะได้รับการสรรเสริญยกย่องอย่างแท้จริง

พรพินิจ วรดิถ (2526 : 15 - 24) ได้ศึกษาถึงงานของพระราชา-
 วินยากรมพระนักพัฒนา ชนบทที่ได้จัดกระทำขึ้น โดยงานทางด้านการศึกษาซึ่งท่านจัด
 กระทำมาเป็นเวลานานกว่า 20 ปีมาแล้ว ก็ท่านได้เป็นประธานจัดตั้งมูลนิธิเมตตา
 ศึกษาขึ้นที่วัดเจดีย์หลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ.2502 และจัดตั้ง
 โรงเรียนเมตตาศึกษาขึ้นที่วัดนี้ด้วย โดยให้โรงเรียนอยู่ในความอุปถัมภ์ของมูลนิธิ ฯ
 เพราะมีความเชื่อมั่นว่า การที่จะพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าได้นั้นจะต้องพัฒนาคน
 เสียก่อนด้วยการให้การศึกษาระดับมัธยมศึกษาให้รู้จักรับผิดชอบชีวิตเมื่อเริ่มจัดตั้งโรงเรียน
 เมตตาศึกษาทางโรงเรียนได้รับนักเรียนที่จบการศึกษามัธยมศึกษาขึ้นมาเรียนก็คือ เปิดรับเรียน
 ระดับ ม.1 - ม.3 ขึ้นละ 2 ห้องเรียน ห้องเรียนละ 40 คน ปัจจุบันมีนักเรียนทั้งสิ้น
 240 คน กล่าวได้ว่านักเรียนทุกคนเป็นผู้ได้รับทุนของโรงเรียนเมตตาศึกษาทั้งสิ้น เพราะ
 ไม่มีการเก็บค่าเล่าเรียน หรือค่าบำรุงแต่อย่างใด นักเรียนที่เข้ามาศึกษานั้นได้คัดเลือก
 มาจากนักเรียนที่เรียนดี มีร่างกายสมบูรณ์มีความประพฤติดีแต่ไม่มีทุน นักเรียนส่วนใหญ่
 มาจากอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และแม่ฮ่องสอน ขณะนี้มีผู้สำเร็จ-
 การศึกษาจากโรงเรียนเมตตาศึกษาประมาณ 1,000 คน สำหรับการศึกษาคอน

นักเรียน พระราชวินัยภรณ์แล้วว่า ท่านมีเป้าหมายที่จะสนับสนุนให้นักเรียนได้ศึกษาต่อทางอาชีวศึกษามากกว่าสายสามัญ เพื่อให้นักเรียนที่สำเร็จการศึกษาแล้วได้กลับไปถิ่นเดิม เพื่อช่วยเหลือในการพัฒนาชนบท นักเรียนเก่าของโรงเรียนนี้ก็ได้ไปประกอบอาชีพต่าง ๆ กันตามความเหมาะสมกับความรู้ ความสามารถ แลส่วนใหญ่นักเรียนรับราชการเป็นครูประจำบาลมากที่สุด โดยเฉพาะคณะครูโรงเรียนเมตตาศึกษาส่วนมากเป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนเมตตาศึกษาทั้งสิ้น นับได้ว่ามูลนิธิเมตตาศึกษาได้ช่วยเสริมสร้างคนให้เป็นกำลังสำคัญในการทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติได้อย่างยิ่ง

กองแผนงาน (2526 : 65) ในการอภิปรายหัวข้อ "พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบท" ซึ่งเจ้าคุณพระศรีรัตนมุนี รองเจ้าคณะจังหวัดพิษณุโลก วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เป็นผู้ร่วมอภิปราย ได้กล่าวถึงงานที่ท่านได้จัดกระทำอยู่ทางด้านการศึกษา คือ ได้จัดตั้งทุนพระพุทธรังษิราช เพื่อพัฒนาชนบท ซึ่งส่วนหนึ่งของทุนนี้นำมาใช้ในการพัฒนาการศึกษาของเยาวชน ท่านเจ้าคุณพระศรีรัตนมุนีกล่าวว่า การที่จะทำให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรืองได้นั้น จำต้องพัฒนาที่เด็กก่อน ขณะนี้มีเด็กของทุนพระพุทธรังษิราชอยู่ 45 ทุน หรือหนึ่งห้องเรียน เด็กเหล่านี้เป็นเด็กที่มีสติปัญญาปานกลางและยากจน ท่านเห็นว่าสมควรอย่างยิ่งที่จะเปิดโอกาสให้เด็กกลุ่มนี้ได้รับการศึกษา

สมบุรณ์ สุขสำราญ และ พลศักดิ์ จีระโกวิท (2526 : 29 - 31) ได้ศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคม โดยมุ่งเน้นพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ ผู้ศึกษาได้แยกแยะโครงการพัฒนาออกเป็นดังนี้

พระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนิยมทำโครงการพัฒนาใน 5 เรื่องใหญ่ คือ 1. การศึกษาอบรมวิชาชีพ เช่น การสอนเย็บปักถักร้อย การเย็บผ้าสาวิ การตัดผม ซ่อมเครื่องยนต์ การทอผ้า การเลี้ยงหมอนทำไหม 2. การส่งเสริมการเกษตร เช่น การแจกเมล็ดพันธุ์พืช การกำจัดแมลงและวัชพืช การให้ปุ๋ย เป็นต้น 3. การยกฐานะรายได้อของชาวบ้าน เช่น การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า ธนาคารชาวบ้าน ธนาคารควาย 4. คหกรรม เช่น การสอนหลักโภชนาการ การสูขอนามัย 5. การให้การศึกษา เช่น การจัดตั้งศูนย์เด็กเล็ก โรงเรียนพุทธศาสนาวินาศิถย โรงเรียนสำหรับพระภิกษุและสามเณร และการอบรมพระผู้นำท้องถิ่น

พระสงฆ์ในภาคเหนือนิยมทำโครงการพัฒนาใน 5 เรื่องใหญ่ 1. การเกษตร เช่น การสาธิตการปลูกส้ม ลำไย ลิ้นจี่ การปราบแมลง 2. อเนกมัย เช่น ฉีดยาป้องกัน อหิวาต์ ปลูกฝ้าย ชุกสระเก็บน้ำ ทำร่องระบายน้ำ ระบายไฟประชาชน ฯลฯ 3. การก่อสร้างอาคารวัตถุ เช่น สร้างถนน สะพาน อาคารเรียน 4. การบริการชุมชน เช่น เปิดตลาดนัดขายของราคาถูก สอนหนังสือผู้ใหญ่ สอนหนังสือเด็กเล็ก การบรรพชา สามเณรและการอุปสมบทพระภิกษุ การอบรมแนะนำวิชาให้หลักสู่กระยะสั้น และตั้งกลุ่ม สนใจ 5. การอบรมชี้แจงชาวบ้าน เช่น ในเรื่องเกี่ยวกับเกษตรกรรม จริยธรรม ศาสนพิธี การพัฒนาหมู่บ้านและเรื่องการบุญการกุศล

ฉะนั้นเมื่อแยกแยะโครงการดังกล่าวนี้แล้วจะเห็นได้ว่า พระสงฆ์ทั้ง 2 กลุ่ม ยังปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับงานทางด้านการศึกษาให้การศึกษาให้ความรู้แก่ประชาชนซึ่งเป็นเป้า ประสงค์หลักของโครงการด้วย

ประวัติย์ จำปาทอง (2528 : 6 - 7) ได้เขียนถึงการจัดการศึกษาของ พระครูโสภณธรรมโกวิท (บุญเหลือ ค้างคี่) เจ้าอาวาสวัดสระกระโจม ก.สระกระโจม อ.ดอนเจดีย์ จ.สุพรรณบุรี ผู้จัดตั้งและอุปถัมภ์ โรงเรียนสระกระโจมโสภณพิทยาคมซึ่งเป็น โรงเรียนมัธยมระดับตำบล ถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางการศึกษาของตำบลสระกระโจม ปัจจุบันมีนักเรียน 461 คน ทางวัดได้ให้อุปการะเกี่ยวกับการเรียนการสอนทั้งหมด เช่น หนังสือ ปากกา สมุด ทางวัดออกให้หมด ท่านพระครูโสภณ ฯ ได้สัมภาษณ์ว่า "การพัฒนาวัดนั้นก่อนที่จะทำควรต้องพัฒนาคนก่อน การจะตั้งขนาดใดต้องเริ่มที่การศึกษา" สำหรับการศึกษที่สามารถจัดให้เปล่าแก่นักเรียนได้นั้นเพราะท่านพระครูโสภณ ฯ ได้จัดตั้ง "มูลนิธิวัดสระกระโจมสหศึกษา" โดยเก็บเงินค่าออกเบี้ยของมูลนิธิ ฯ มาไว้เป็นทุน ให้แก่เด็ก จัดซื้ออุปกรณ์การศึกษาให้กับทางโรงเรียน เช่น อุปกรณ์กีฬาห้องวิทยาศาสตร์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2526 : 56 - 57) จากการอภิปราย "วัดกับชุมชน" ได้มีการเสนอผลงานของพระครูพรหมสรวโกลส วัดพรหมสุวรรณสามัคคี แขวงบางไผ่ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นงานทางด้านการศึกษาที่น่าสนใจ คือ ท่านได้จัดตั้งโรงเรียนโดยทุนส่วนตัวซึ่งได้มาจากการรักษาโรคทางสมุนไพร โรงเรียนนี้รับเด็กนักเรียนระดับประถม และตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กซึ่งเปิดให้เด็กอ่านออกเขียนได้

และฝึกมารยาท

พระครูวรวชิรวิศาลกัณโณนามัยมุขิน (2526 : 73 - 75) ผลงานที่ได้นำ
ไปจัดให้แก่ชุมชนวัดกุศลราษฎร์สามัคคี ตำบลเกาะลอย จ.ชลบุรี คือ สร้างโรงเรียน
ประชาบาล โรงเรียนเด็กกอนเกล้า และให้ความรู้แก่ประชาชน เช่น การเพาะเห็ด
หูหนู จนประชาชนทำเองและนำไปขายเพิ่มพูนรายได้ให้แก่ครอบครัว

กองบรรณาธิการ (2527 : 1) ของหนังสือชื่อว่า โคลงยาวถึงผลงาน
ทางด้านการศึกษาและการเผยแพร่วัฒนธรรม ของท่านกิตติคุณพิเศษ ปัทม (พระอุครคณาภิรักษ์)
ว่า เป็นพระอาจารย์สอนวิชาพระอภิธรรม วิชาพระไตรปิฎก ดำเนินการอบรมคือ ให้
การศึกษาแก่พระสงฆ์ทั่วประเทศเรียกว่า พระหน่วยพัฒนาทางจิต เพื่อช่วยพัฒนาสังคมและ
ช่วยการพระศาสนาและคณะสงฆ์ จัดตั้งสถาบันการศึกษา คือ จิตศกาวินวิทยาลัย
เมืองพัทยา เพื่ออบรมศีลธรรม บรรยายธรรม จัดทำบทเรียนพระพุทธศาสนาทางไปรษณีย์
จัดรถออกเผยแพร่วัฒนธรรม โดยมีภาพยนตร์เกี่ยวกับพุทธประวัติสาระทางกรณียกิจไปฉายให้
ประชาชนชม

กองบรรณาธิการ (2527 : 33 - 39) หนังสือชื่อว่าฉบับเดียวกันนี้
โคลงผลงานของพระเมธีรัตนคัลล ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหารอำเภอ
พระพุทธบาท จ.สระบุรี อันเป็นงานทางด้านการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสระบุรีเอาไว้
ว่า ท่านทำหน้าที่เป็นครูสอนแผนกธรรมและบาลีของทางคณะสงฆ์ และเป็นวิทยากรตาม
โรงเรียนต่าง ๆ ควบคุมดำเนินการศึกษาฝ่ายธรรมศึกษาแก่เยาวชน อุบาสกและอุบาสิกา
ในเขตสระบุรี นอกจากนี้แล้วท่านยังนำเงินที่ได้จากการบูรณาการที่ตนเองทุกบาททุกสตางค์
มาใช้ในการจัดการศึกษาด้วยโดยที่ท่านได้นำมาจัดซื้ออุปกรณ์การศึกษามอบให้แก่โรงเรียน
ต่าง ๆ และตั้งทุนการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเด็กนักเรียนด้อยโอกาสแคลนทุนทรัพย์อีก 16 ทุน

พระมหาสุนทร กลัมพิข (2519 : 31 - 33) ได้เขียนถึงงานทาง
การศึกษาของพระธรรมปิฎก (นิยม สุานิสฺสโร ป.ช.9) เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
กรุงเทพมหานคร ซึ่งได้ริเริ่มจัดการสอนเด็กเล็กขึ้นที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม โดยเริ่มตั้งแต่
พ.ศ.2517 มาจนถึงปัจจุบันนี้ เหตุที่ท่านได้ริเริ่มจัดสอนเด็กเล็กขึ้นนั้น เพราะได้
ตระหนักถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่ควรสงเคราะห์ชาวบ้าน โดยเฉพาะการจัดการศึกษาอบรม

แบบให้เปล่าแก่เด็กเล็กก่อนเกณฑ์เป็นการแบ่งภาระของพ่อแม่ที่มีฐานะยากจนและเป็นการดีที่จะให้พระโคสอนศีลธรรม จริยธรรมแก่เด็กเล็ก เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติตามควรแก่วัย การประเมินผลพบว่า เด็กเล็กที่เรียนจบจากที่นี่แล้วไปเข้าเรียนต่อในชั้นประถม ส่วนใหญ่ จะได้รับการชมเชยจากทางโรงเรียนเกือบทุกด้าน

เจียมพงษ์ วงศ์ธรรม (2519 : 103 - 105) ได้ศึกษาถึงบทบาทของ พระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม โดยใช้กลุ่มประชากรตัวอย่างที่เป็นพระสงฆ์ที่จำพรรษาใน เขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 561 รูป ผลการวิจัยพบว่าพระสงฆ์มีบทบาททางด้านการศึกษา โดยเฉพาะการช่วยสอนหนังสือสูงมากถึงร้อยละ 62.64 นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ในการเผยแพร่วัฒนธรรม เพื่อพัฒนาจิตใจโดยการออกจาริกไปในชนบท สอนให้เจริญ- ธรรมฐาน ช่วยพัฒนาวัด โรงเรียน และชุมชนชนค้าย การวิจัยครั้งนี้พบว่าพระสงฆ์ จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ สูงขึ้นตามจำนวนพรรษาที่บวช

บำรุง สุขพรรค (2525 : 125) ทำการวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมการรับ ขาวสารจากสื่อมวลชนของพระสงฆ์ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเผยแพร่วัฒนธรรมและพัฒนาหาความกตัญญูใจ ของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์ที่อยู่ในเขตรับผิดชอบ ของสำนักงานพัฒนาชุมชนเขต 4 (จังหวัดอุดรธานี) โดยใช้กลุ่มประชากรตัวอย่างจาก พระสงฆ์รวม 900 รูป ปรากฏว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่ ชอบ วิจัย อ่านหนังสือพิมพ์ และ ชอบฟังข่าวที่เกี่ยวกับอาชีพ กิจปวัจนธรรมมากที่สุด ส่วนในด้านการพัฒนาชนบทนั้นพระสงฆ์ สามารถให้คำแนะนำชาวบ้านมากที่สุดในเรื่องงานด้านสาธารณสุข พัฒนาการอาชีพการตลาด และการศึกษา นอกจากนี้พระสงฆ์มีความเห็นว่า การให้พระสงฆ์ในการส่งเสริม ปลูกฝัง คุณธรรม 4 ประการ และค่านิยมพื้นฐาน 5 ประการ ไปสู่ประชาชนให้มากกว่าที่เป็นอยู่ ในปัจจุบัน พระสงฆ์เองมีความยินดีที่จะเป็นผู้นำในการเผยแพร่วิวสารไปสู่ประชาชน พร้อมทั้งจะให้ความร่วมมือกับทางราชการและรัฐอย่างเต็มความสามารถ ส่วนในด้านการเผยแพร่วิวสาร พระสงฆ์ออกไปเยี่ยมเยียนและเทศนาไปรคชาวบ้านเดือนละ- อยางน้อย 1 ครั้ง

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ (2510 : 172) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาท ของโรงเรียนพุทธศาสนาวินาศิตยที่มคอเขาวชน โดยใช้กลุ่มตัวอย่างจากประชากรใน

โรงเรียนพุทธศาสนาวินายกติกัมภ์ ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัดรวม 27 โรงเรียน แบ่งออกเป็นกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่ม คือ พระอาจารย์ที่สอน 203 รูป ผู้ปกครอง 268 คน และนักเรียน 1,266 คน ผลการวิจัยปรากฏว่า นักเรียนส่วนใหญ่เห็นว่าวัดเป็นสถานที่อบรมสั่งสอนให้การศึกษา ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติที่ดีแก่คนทั่วไป พระสงฆ์เป็นผู้ที่ปฏิบัติดีชักนำให้ผู้อื่นปฏิบัติตามด้วย นักเรียนส่วนมากชอบโรงเรียนพุทธศาสนาวินายกติกัมภ์ กิจกรรมที่นักเรียนชอบมากคือ ศาสนพิธี วัฒนธรรม ประเพณีไทย ไทวาทีและวาทศิลป์ พุทธธรรมและธรรมะภาคภาษาอังกฤษ

พิศมัย กิ่งพูนสุข (2522 : 213) ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ และพระสงฆ์คาชอลิกที่มีต่อชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณี ตำบลปากช่อง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา โดยใช้กลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มพระภิกษุสงฆ์ วัดคีรีวันต์กับพระสงฆ์คาชอลิกวัดคาชอลิกรุ่งอรุณ จากการวิจัย ปรากฏว่า พระภิกษุสงฆ์ วัดคีรีวันต์ มีบทบาททางด้านการศึกษาให้แกชุมชนตำบลปากช่อง ดังนี้คือ ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนปริยัติธรรม และโรงเรียนการศึกษานักผู้ใหญ่ให้แก่พระภิกษุสงฆ์และสามเณรที่อยู่ในชุมชนนั้นและบริเวณใกล้เคียงได้เป็นอย่างดี

เสาวลักษณ์ ชำนิล (2518 : 132) ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านวังไผ่ และหมู่บ้านคูตะเกา จังหวัดชัยนาท โดยใช้กลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มพระสงฆ์ในหมู่บ้านวังไผ่ และกลุ่มพระสงฆ์ในหมู่บ้านคูตะเกา พบว่าพระสงฆ์ทั้ง 2 กลุ่มมีบทบาททางด้านการศึกษาของชุมชนอย่างมาก เริ่มจากเป็นผู้อุปถัมภ์โรงเรียนช่วยเหลือในการสร้างโต๊ะ เก้าอี้ หาทุนการศึกษาให้แก่โรงเรียน นอกจากนี้ยังช่วยเหลือโรงเรียนในด้านการศึกษาอบรมวิชาที่ล้าสมัยอีกด้วย

นวรรตน์ สุวรรณพงษ์ (2524 : 145) ได้ทำการศึกษามหาวิทยาลัยของพระสงฆ์ไทยกับงานสังคมสงเคราะห์จิตเวช : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดที่มีสำนักสมถวิปัสสนากรรมฐานในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งใช้กลุ่มตัวอย่างจากวัดสระเกศ วัดเพลงวิปัสสนา วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ รวมพระสงฆ์ 118 รูป ผลการศึกษารายงานว่า บทบาทที่พระสงฆ์มีมากที่สุดคือ การให้การศึกษาโดยช่วยสอนหนังสือ อบรมเยาวชนในวัยเรียนร้อยละ 80.53

ตะวัน เกียรติบุญญาฤทธิ (2525 : 292) ได้ศึกษาเปรียบเทียบที่ลวัก

และบทบาททางสังคมของ "พระชาวโลก" กับพุทธบัญญัติ ว่าด้วยจุดที่ล้น มหาศีล : ศึกษาเฉพาะกรณีพุทธสถานสันตือโลก กรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างจากผู้อยู่อาศัยในเขตใกล้เคียงกับพุทธสถานสันตือโลก จำนวน 485 คน ปรากฏว่า บทบาททางศาสนสังคม เช่น การสนับสนุนส่งเสริมให้ประชาชนรักษาศีลและส่งเสริมในผู้เฒ่าลูกเมียไทย ผู้ยอมรับแบบสอบถามร้อยละ 90 เห็นคว้าวว่า พระสงฆ์ชาวโลกมีบทบาทส่งเสริมระหว่ง-ไกล

พาศนา กิจการ (2524 : 325) ได้ศึกษาบทบาทของคณะสงฆ์ ในเรื่องการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า ในการปรับปรุงการศึกษาใน หากต้องการจะให้การศึกษากระจายออกไปทั่วประเทศและถึงประชาชนได้ทั่วไปนั้น จำเป็นต้องอาศัยคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นบุคคลที่สังคมไทยทุกหน่วยยอมรับ เข้ามาช่วยทำงานให้กับทางรัฐ นอกจากนั้นแล้วโรงเรียนที่ทางการได้จัดขึ้นครั้งแรกก็จัดอยู่ในวัด อาศัยสถานที่และพระสงฆ์ช่วยเป็นครูสอน

อัจฉรา กาญจนนัย (2522 : 246) ได้ศึกษาถึงการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (2325 - 2394) ปรากฏว่า ... ทางด้านการศึกษาที่จัดให้แก่พระสงฆ์และสามเณรนั้น คือการศึกษาตามปริยัติธรรม และวิชาชีพ สำหรับภิกษุวัดมุ่งให้อ่านออกเขียนได้และอบรมเพื่อเตรียมตัวบวชเป็นพระภิกษุ ส่วนประชาชนทั่วไปให้ความรู้ควมการเทศนาสั่งสอน

เอ. โทมัส เคอร์ช (A. Thomas Kirch) (อ้างถึงใน ปรานี ฐิติวัฒนา 2521 : 11 - 12) ได้ศึกษาถึงการพัฒนาและการเคลื่อนที่เปลี่ยนแปลงในหมู่ชาวไทยทางภาคอีสาน ในพ.ศ. 2505 - 2506 เคิร์ช ได้ศึกษาชาวไทยในเขตอำเภอคำชะอี ตำบลหนองสน จังหวัดมุกดาหาร ใ้ประชากรมากกว่า 1,400 คน ผลการศึกษาปรากฏว่าในปัจจุบันมีช่องทางหรือโอกาส 4 ประการ อันเป็นปัจจัยสนับสนุนให้ชาวไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมคือ

1. การบวชเป็นพระสงฆ์
2. สถานภาพของฆราวาส
3. การศึกษาทางโลกที่ก้าวหน้า

4. การนิยมออกทองเที่ยวไปในถิ่นต่าง ๆ

เคอร์ซ เน้นให้เห็นว่า สังคมชาวผู้ไทยในปัจจุบันนั้น หนุ่มสาวผู้ไทยพยายามปรับปรุงสภาพชีวิตให้เปลี่ยนแปลงไปจากที่บรรพบุรุษเคยยึดถือมาโดยการบวชเป็นพระ ศึกษาเล่าเรียน การชวนชวายเป็นการศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้ได้ตำแหน่งทางราชการ โดยเฉพาะอาชีพครูซึ่งจะทำให้เขาเลื่อนฐานะทางสังคมได้ในที่สุด

ประวัติ ฐิติวัฒนา (2521 : 34, 71 - 76) ทำการศึกษาเกี่ยวกับการเคลื่อนที่ทางสังคมของพระสงฆ์สำเร็จการศึกษาจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยโดยใช้กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นพระนิสิตในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทั้งสิ้น 2,015 รูป จากการศึกษาปรากฏว่า พระนิสิตส่วนใหญ่มาจากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อาชีพของทางครอบครัวยากจน แต่เนื่องจากชอบการศึกษาเล่าเรียนจึงเข้าไปอยู่ในวัดรับใช้เจ้าอาวาส และอาศัยเรียนหนังสือจากพระต่อมาบวชเป็นสามเณรแล้วศึกษาพระธรรมวินัย คู่กับการเรียนที่ทางกระทรวงศึกษาธิการจัดให้สอบเทียบพอได้ในชั้นที่สูงขึ้น จึงสามารถศึกษาต่อในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย... ด้านการศึกษาเมื่อพระนิสิตจบได้ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิตแล้ว มักจะไปศึกษาต่อเพิ่มเติมที่ประเทศอินเดียในระดับปริญญาโทมากที่สุด... สถานภาพทางสังคมของผู้ลาสิกขา มีอาชีพหลัก คือรับราชการทั้งทหารและพลเรือน ส่วนใหญ่เป็นครูและอุบาสกในสถานศึกษาต่าง ๆ ทั้งของรัฐบาลและเอกชน

เฉลิม อุตกฤษณ์ (2521 : 1 - 3) ได้ศึกษามิมหานทีของพระภิกษุในงานพัฒนาชนบท ซึ่งจากการศึกษาปรากฏว่าในด้านการพัฒนาวัดนั้นพระภิกษุมิมหานทีมากที่สุด ในด้านการสร้าง ปรับปรุงที่อยู่อาศัย การคมนาคมภายในวัด ส่วนด้านบริการสังคม พระภิกษุมิมหานทีมากที่สุดในการสร้างปรับปรุงบริเวณโรงเรียนและจัดหาอุปกรณ์การศึกษา และเรื่องการพัฒนาทางการศึกษา พระภิกษุมิมหานทีมากที่สุด คือการอบรมศีลธรรมแก่ประชาชน การศึกษาด้านปริยัติธรรม

พระศรีวิสุทธิโมลี (2516 : 58 - 63) ได้กล่าวถึงงานที่พระสงฆ์ได้จัดกระทำขึ้นในระยะ 4 - 5 ปีนี้ว่า พระสงฆ์ได้ปฏิบัติงานในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. งานพระธรรมทูต จัดเป็นกองงานหนึ่งของพระสงฆ์ในปัจจุบัน ส่งพระธรรมทูตจาริกไปเผยแผ่และสงเคราะห์ประชาชนชาวต่างประเทศ 1 - 3 เดือน

ในฤดูแล้ง กรมการศาสนาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 สถาบัน คือ มหาวิทยาลัยสงฆ์และมหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัย ได้ร่วมกันจัดงานขึ้น

2. งานพระธรรมจาริก กรมประศาสน์เคราะห์เป็นผู้อุปถัมภ์โดยสังฆ-
พระนิสิต นักศึกษา นักเรียน ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระภิกษุวัดเบญจมบพิตร
และภิกษุสามเณรในท้องถิ่นภาคเหนือออกไปอบรมสั่งสอนและสังเคราะห์ชาวเขาเผ่าต่างๆ
ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือประจำปี ประมาณ 2 - 3 เดือนในฤดูแล้ง

3. อบรมจริยธรรมนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ กรมการศาสนาเป็น-
ศูนย์กลางประสานงานระหว่างโรงเรียนต่าง ๆ กับสถาบันเผยแพร่งานต่าง ๆ เช่น พุทธสมาคม
มหาวิทยาลัยสงฆ์ นำวิทยากรไปอบรมนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ ตลอดจนโรงเรียน
พุทธศาสนานานาชาติ เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509

พระมหาประยุต ปยุตโต (2513 : 45 - 46) กล่าวว่าวัดเป็นศูนย์กลาง
ของสังคม เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน และเป็นผู้นำทางด้านสติปัญญาในด้านการให้
การศึกษา เป็นที่น่าสังเกตว่า วัดในกรุงเทพมหานครปัจจุบันนี้ พระที่บวชนานเกินกว่า
พรรษาขึ้นไปเป็นพระจากชนบท 90 % เป็นลูกชาวไร่ชาวนา นั้นหมายความว่าสถาบันสงฆ์
ได้ทำหน้าที่สำคัญเกินกว่าที่จะคาดคิดกันคือ ช่วยแก้ปัญหาการศึกษาของรัฐ ด้วยการให้
โอกาสในการศึกษาแก่ชาวนาและชาวชนบทที่ยากจน ช่วยให้มีโอกาสได้มีโอกาสได้
รับการศึกษา

จากผลการศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วข้างต้น ทำให้เห็นว่า
พระสงฆ์ได้ทำหน้าที่นอกเหนือจากการเป็นสมณะทูต โดยเฉพาะในด้านการศึกษานอก-
โรงเรียนไว้อย่างมากมาย แต่ก็ยังไม่ใคร่ได้ศึกษาค้นคว้าให้ละเอียดลึกซึ้งถึงงานของ
พระสงฆ์ในด้านการศึกษาน้อย่างจริงจัง การได้ทราบถึงกิจกรรมทางการศึกษาของ
พระสงฆ์ในปัจจุบันจะช่วยให้ผู้เกี่ยวข้องได้ทราบงานต่าง ๆ ของพระสงฆ์และได้เข้ามา
ให้การสนับสนุน ช่วยแก้ไข้ปัญหาให้แก่คณะสงฆ์ เพื่อประโยชน์ในงานการศึกษาของชาติ
โดยส่วนรวมต่อไป ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงได้ถูกกำหนดขึ้นและโดยผลการศึกษาดังปรากฏใน
บทที่ 4